Сродна праця і філософія Сковороди.

Витримки з великої роботи викладено з метою ознайомлення відвідувачів мого сайту щодо підтвердження спорідненості моїх поглядів.
Повну версію цієї роботи Ви можете прбачитати на сайті UAREF.COM - Українські реферати Західний архів.

Підходячи з цих позицій до оцінки філософії Сковороди, необхідно визнати, що в розв'язанні основного питання філософії, як уже відзначалося, він стоїть на позиціях об'єктивного ідеалізму, тобто визнає первинним дух, свідомість. Але його ідеалізм пов'язаний з пантеїзмом, який розчиняє бога в природі, де останній виступає як сутність і внутрішня причина. І пізнати сутність речей означає пізнати бога, який тотожний з істиною.

Розглядаючи проблему співвідношення духовного і матеріального в онтологічному, гносеологічному та морально-етичному аспектах, Сковорода надавав найважливішого значення першому. Внутрішню субстанційну сутність природи він оголошував богом. Поняття бога не пов'язане з уявленням про всемогутню надприродну особу, що стоїть над світом. Бог у його

розумінні є закон, внутрішня визначеність всього сущого, богом є сама природа (натура). Однак вона ще не має субстанціональних ознак, не є причиною самої себе. В пантеїзмі Сковороди ще визнається первинність внутрішньої, духовної природи, але разом з тим утверджується ідея вічності, безконечності матеріального світу, його субстаціональна єдність. Історична своєрідність цього пантеїзму полягає в тому, що він містить у собі тенденцію переходу від теїзму через об'єктивний ідеалізм до матеріалізму. Вчення Сковороди по-своєму відбиває багатовікову боротьбу між опошленим теологами і схоластизованим арістотелізмом і платонізмом, який у цій боротьбі нерідко поєднувався з пантеїзмом. Невипадково, очевидно, обидва рази, формулюючи положення про «вічність матерії» materia aeterna, Сковорода згадує про Платона, хоча при цьому має на увазі не так його, як учення неоплатоників.

Визнано, що після того, як фальсифікований Арістотель перетворився у прапор християнської ортодоксії, опозиційні пантеїстичні вчення дедалі частіше стали апелювати до неоплатоників: «Ремінісценії неоплатонізму,

пише О. Гулига, можна виявити у багатьох пантеїстично і навіть матеріалістично настроєних мислителів аж до XVIII ст.» Очевидно, сказане стосується значною мірою і

Сковороди, пантеїзм якого справді мириться з використанням ідей неоплатоників.

Прагнення розкрити дійсний внесок Сковороди у розв'язання філософських проблемпривело авторів цієї книжки до необхідності зосередити увагу на ідеях його етики. Саме навколо проблем філософії моралі і зосереджені основні пошуки мислителя, який вважає, що фі-лософія як «верховна наука» повинна дати відповідь не тільки на теоретичні питання, в чому полягає добро, зло, щастя тощо, а й вказати людині шляхи уникнення зла і досягнення добра, щастя. На цій підставі ще й досі деякі дослідники схильні вбачати у Сковороді не професіо-нального філософа, а письменника-мораліста. Вивчення змісту етичних ідей і характеру їх розв'язання переконує в тому, що в центрі його уваги перебувають ті проблеми, які, починаючи з Арістотеля, були об'єктом етики як філософії моралі.

Історична своєрідність розв'язання основного питання філософії Сковородою полягає в тому, що воно не постає для нього у вигляді «чистої» онтології чи гносеології, а насамперед як методологічна основа розв'язання проблем філософії моралі. Питання про відношення матерії і духу, буття і свідомості не знімаються ним, а органічно сполучаються з ученням про людину, а гносеологічні

завдання змикаються з концепцією самопізнання... Обгрунтування потреби людини в сродній праці є одним з найважливіших висновків концепції сродності. Згідно з твердженням Сковороди, сродна праця є водночас і потребою людського тіла, і потребою духовною, оскільки вона звеселяє дух, приносить задоволення і насолоду. Сродна діяльність характеризується тим, що вона однаково корисна й для того, хто знайшов своє покликання, і для суспільства. Цією єдністю суспільного і особистого інтересу сродна праця відрізняється від випадкової праці, обраної з міркувань користі, слави чи гордості. Тому уважне ставлення до самого себе, турбота про власний духовний світ матиме значення для інших людей. Сковорода закликає працювати заради власної користі, дбати про потрібне для себе і тим самим про досягнення свободи. Де міркування важливе для розуміння філософії і моралі Сковороди в цілому. Проте було б помилковим вважати, що ця заслуга належить винятково Сковороді. Вже в «Діоптрі», що користувалася значною популярністю, говориться про величезне значення праці в житті людини. Там знаходимо такі думки) «Как птица рождена летать, так й человек работать», «Человек живет лишь тогда, когда занят трудом», «Праздность єсть нечто иное как смерть й погребеніе человека живого». Подібні думки висловлювали й інші українські попередники Сковороди, які обстоювали погляд на працю як на одне з джерел моралі. Новим у поглядах Сковороди була не вимога праці взагалі, а вимога «природної» праці.

Значення цієї ідеї в тих історичних умовах, коли через соціально-історичні обставини розвитку відбувався процес інтенсивного закріплення привілеїв паразитичної верхівки суспільства, було вельми актуальним. Участь у процесі праці є не тільки виразом суспільної корисності людини, а й найголовнішою умовою, за якої людина тільки й може досягти щастя. Те, що в сродності філософ насамперед ставить питання про працю, надає його вченню соціального звучання, бо воно спрямовувалося проти паразитизму панівних класів, що живуть за рахунок привласнення наслідків праці трудящих.

Сковорода симпатизує передусім таким видам праці, як землеробство та ремесло, які в його очах мають більшу моральну цінність, ніж, наприклад, деякі науки. Він всіляко підкреслює переваги цих видів праці перед іншими, наголошуючи на тому, що вони суспільству потрібніші за інші. Землеробство в очах Сковороди має ту привабливість, що воно не веде до згубного відриву людини від природного середовища і дає міцну насолоду землеробам.

Що ж до «чесного ремесла», то Сковорода надає йому важливого значення, адже воно не пов'язане з привласненням чужої праці. В ремеслі він вбачає «неоскудевающій родник не изобилованого, но безопаснаго пропитанія».Якщо «многое множество богачей

всякой день преобразуется в нищіи», то в цьому «кораблекрушеніи единственною гаванью єсть ремесло».

Захист моральних переваг тих видів праці, які пов'язані з виробництвом найнеобхідніших для людини продуктів і які не ведуть до втрати людської цілісності, е характерним для світогляду Сковороди в цілому. Щоб уникнути нещастя, твердить філософ, людина не повинна: «а) входить в несродную стать; б) несть должность, природо противну; в) обучаться, к чему не рожден; г) дружить с теми, к коим не рожден». Сформулювавши ці думки, на зауваження, «а если кто к воровству рожден?», відповідає, що йдеться про людинолюбні душі та чесні звання, які утворюють «плодоносний церкви, яснее сказать, общества сад так, как часовую машину свои части». Ця думка цікава тим, що тут робиться спроба встановити критерій «сродності» і, крім того, з'ясувати те, як відбувається розподіл «сродностей» й суспільному організмі.

У підході до з'ясування природної праці філософ відштовхується від погляду на суспільство як на цілісний організм, члени якого пов'язані між собою функціональною залежність. Свій поіляд на сродну працю він висловлює так: «Сколько должностей, столько сродностей. Сій разныя к различным должностям божественныя побужденія означались у них разными разных че-ловков

именами, своими сродностьми прославившихся. Однак все сій дарованія столь различныя един и той же дух святый действует. Так, как например, в мусикійском органе один воздух разные чрез различныя трубки голоса производит, или как в человеческом теле один ум однак разно по разсужденію разных частей действует». Завдяки цьому встановлюється гармонійна рівновага у суспільному організмі, яка забезпечує життєдіяльність цього організму і зумовлює душевний спокій та добробут його членів.

Глибока переконаність у тому, що природа передбачила для кожної істоти певний сродний їй вид діяльності і що необхідно лише його пізнати, спонукає Сковороду картати людську зухвалість, що не бажає миритися з природою, прагне важкого, неможливого, непотрібно-; го, внаслідок чого страждає, коли не досягає бажаного. Міф про титанів, які повстали проти бога, на його думку, викриває тих сміливців, які «дерзновеннее и упрямее духу божественному сопротивляются, устремляясь с отчаянным упорством к великому, но совсем природе их неблагоприличному званію»..

Ця спрямованість на досягнення внутрішньої свободи, незалежної від зовнішніх обставин, зрештою приводить Сковороду до визнання благим всього, що йде від природи. «Труд єсть живый и неусыпный всей машины ход потоль,

поколь породит совершенное дело, соплетающее творцу своєму венец радости. Кратко сказать, природа запаляет к делу и укрепляет в труди, делая труд сладким». Це і є та ідея, яка всебічно обАрунтовується Сковородою. Недарма для нього ідеалом сродності є «трудолюбивая пчела» і «герб мудрого человека, в сродном деле трудящегося». Там, де метою праці є не «изобиліе», а сам природний процес, сама справа перетворюється на веселе «пиршество». Навпаки, поривання людини у сфері неприродної праці в ім'я одержання посад, прибутків, слави тощо перетворюється на муку. Людина, що збагнула природні їй заняття, знаходить в них надійний спокій і впевненість у собі, тоді як людина, що пов'язала свою долю ?, неприродними цим заняттями, не може досягти спокою, бажання її розпалюються без меж, «дух несытости женет наряд, способствует, стремится за склонностію, как корабль и коляска без управителя, без совета, и предвиденія, и удовольствія. Взалкавши, яко пес, с ропотом вічно глотая прах и пепел гибнущій, лихвы отчуждены еще от ложесн заблудивше от чрева, минув существенную исту...» .. Так він виробляє переконання в тому, що природовідповідність у праці, вчинках, в житті веде до вершин щастя, а відсутність її означає полон, гризоту, нещастя. Не бажай того, що не дано, а поміркуй над тим, як пізнати, що ? тобі дано, і реалізувати його.

Прагненню до багатства протиставляється заклик задовольнятися найнеобхіднішим, не спрямовувати свій зір

на край землі, а повернутися до своєї хати, до самого себе.

Однією з основних ознак сродної праці є те, що вона приносить людині насолоду не своїми наслідками, винагородою чи славою, а самим процесом її. Заперечуючи трудність як надмірність витрати сил при досягненні того, що не становить справжніх потреб людини, Сковорода разом з тим високо підносить труд, працю, що е проявом пізнаних необхідностей природи. Така природна праця хоч етимологічне і пов'язана зі словом труд, однак характеризується легкістю і супроводжується духовною насолодою. Щодо такої праці (труда) філософ нерідко вживає поняття «забава», «праздник» тощо, оскільки вона дає розраду духові.

Порівнюючи погляди Сковороди на роль і значення сродної праці з ідеями буржуазних просвітителів з цього питання, можна помітити як риси певної спільності, так і істотну їх відмінність. Однією з важливих проблем просвітництва була боротьба проти неробства та паразитизму і доведення того, що всі працездатні повинні займатися суспільно-корисною працею, яка є джерелом життя і умовою добробуту та суспільного багатства. В поглядам просвітників важливе місце посідають принципи помірності праці, працелюбства та справедливості. Позиція Сковороди в даному питанні близька до такого роду ідей,

насамперед у тому відношенні, що він також з великою пристрастю засуджує «праздность», паразитизм, неробство, розкіш та багатство. Але в питанні про значення праці для людини погляди Сковороди виділяються тим, що в його розумінні сродна праця є не тільки .засобом забезпечення матеріального існування людини, а й засобом її духовного самоствердження, джерелом радості, «веселія», щастя.

Таким чином, істотна відмінність Сковороди від буржуазних просвітників полягає в тому, що він розглядає працю не як джерела матеріального багатства й наживи, а як джерело духовної насолоди, задоволення життям... Сродна праця у Сковороди виступає не стільки як засіб, скільки як мета і смисл життя. І на його думку, такі види праці, як ремесло й землеробство, сприяють не тільки досягненню добробуту, а й найбільше відповідають цій меті.

Неробство («праздность») Сковорода вважає злом і для людини, і для суспільства. Але разом з тим не раз підкреслює, що сродна праця повинна бути легкою, вона ; зумовлює веселість духа, святковий настрій душі. Тому для доброї людини кожний день свято.. Відзначимо, що філософ тлумачить працю не тільки як фізичні зусилля, а й як активність думки, рух свідомості по шляху до пізнання істини. До останнього ряду праці, зокрема, належить і

філософська творчість самого Сковороди, який на закиди в бездіяльності відповідав, що неробство важче за Кавказькі гори, але справа для людини не тільки в тому, щоб «продавать, покупать, жениться, посягать, воєваться, тягаться, портняжить, строиться, ловить зверя», бо ці справи не можуть вичерпати людське серце. «Погрузив все наше сердце в пріобретєніє мира и в море телесных надобностей», пише Сковорода, «не имеем времени вникнуть внутрь себе, очистить и поврачевать самую госпожу тела нашего, нашу душу», і в цьому й полягає причина розслаблення духа, боязливість, заздрість, невдоволення, гнів тощо.

Сродна праця втрачає властивість, що семантично пов'язана з поняттям «трудність», вона стає легкою, як розвага, і супроводжується духовною насолодою. Послідовно обстоюючи природне життя як життя духовне, як сердечну веселість, Сковорода захищає Піфагора, який, на його думку, правильно вказав на джерело «чистоты сердечной». Піфагор закликав обирати природне життя, яке звичка зробить солодким і приємним, бо звичка без природи мертва, тоді як заснована па природі, вона веде до щасливого життя.

Сковорода з цього приводу пише: «Чувствуй, что сердце чистое живет в (одной) сродной жизни, а когда жизнь

природная наша встречает нас не славно, но подло, тогда обычай, зделав ее сладкою, зделает и славною. Ничто же бо славно, и сладко, и чисто без природы, без коей и обычай и все мертво; ея єдиную нарицает Епикур блаженною».

Звертання Сковороди до філософії Епікура, послідовний захист її багатьом здається загадковим. А втім, звернення до етичних ідей Епікура для українського філософа є цілком природним. Сковорода дорікав Плутарху за те, що він з ненависті до Епікура «не хотел раскусить сладости, сокровенныя в сем Епикурском слове...», тобто: «...природи последовать, могти несть чин, найтить в праздности сладость єсть тожде с богом делать; дело делать, сладко делать єсть то же достоинство в силе, сила Ї в природе, природа в боге, яко дуб в зерне, пребывает вовеки. Хулит философа за сердечную сладость, потом и сам сказует, что красота сердечная єсть град спокойствія. «Будто ж не то же єсть сласть, сладость и красота в сердце...».